

INSTITUCIONALIZACIJA MODERNE GRAĐANSKE GLAZBENE KULTURE U CIVILNOJ HRVATSKOJ U 19. STOLJEĆU¹

STANISLAV TUKSAR

*Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu
Trg Republike Hrvatske 12
10 000 ZAGREB*

UDK / UDC: 78:061.2(497.5)“18”

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/y54jof4q2m>

Prethodno priopćenje / Preliminary Paper

Primljeno / Received: 15. 7. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 12. 10. 2023.

Nacrtak

U članku se donose uvodna razmatranja za projekt »Institucionalizacija moderne građanske glazbene kulture u 19. stoljeću na području civilne Hrvatske i Vojne krajine«, što ga podupire Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2020-02-4277 (MusInst19), kako su iznesena na radionici projekta 7. listopada 2022. godine. Tekst prvo obrađuje temeljne pojmove i sintagme kao što su »građansko društvo«, »građanska glazbena kultura« i »proces institucionalizacije«. Potom se donosi pregled dosad istraženih relevantnih ustanova i područja u okvirima općih kulturnih i posebno glazbenih ustanova u civilnoj Hrvatskoj. Konstatira se da se ustanove, kojima su cilj i djelatnosti bili isključivo glazbenog karaktera i dometa, mogu grupirati u pet većih područja: 1) glazbena društva, 2) glazbene škole, 3) glazbena kazališta, 4) pjevačka društva, 5) instru-

mentalni ansambli. Zaključuje se da su pojava i rast kulturnih i glazbenih ustanova u civilnoj Hrvatskoj u 19. stoljeću bili usko povezani s procesom sveopće umjerene društvene modernizacije, što se na području umjetničke glazbe očitovalo u pojavama proširenja i demokratizacije glazbenog odgoja i obrazovanja, stvaranja nove građanske publike, oformljenja građanskih salona, šireg pristupa javnim glazbenim izvedbama, porasta kvalitete u izvodenju glazbe, razvijanja ukusa, promocije proizvoda tada suvremene glazbene umjetnosti i sl. To se sve zbivalo istodobno sinkronijski i dijakronijski u povijesno složenim, ponekad zamršenim i kontroverznim prilikama.

Ključne riječi: građanska glazbena kultura; institucionalizacija; modernizacija; glazbeno obrazovanje; civilna Hrvatska, 19. sto-

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2020-02-4277 »Institucionalizacija moderne građanske glazbene kulture u 19. stoljeću na području civilne Hrvatske i Vojne krajine« (MusInst19). Tekst ovog članka bio je predstavljen na engleskom jeziku kao uvodno priopćenje na radionici projekta održanoj 7. listopada 2022. u Zagrebu.

ljeće, glazbena društva; glazbene škole; glazbena kazališta; pjevačka društva; instrumentalni ansambl

Keywords: bourgeois musical culture; institutionalization; modernization; music edu-

cation; civil Croatia; 19th century; musical societies; music schools; music theatres; singing societies; instrumental ensembles

Na početku razmatranja želio bih dovesti u žarište nekoliko glavnih ideja što leže u srži cijeloga projekta. To su: građansko društvo, građanska glazbena kultura i proces institucionalizacije.

Građansko društvo

Povjesničari se uglavnom slažu da je razdjelnica između ranoga modernog doba i moderne povijesti 1789. godina, odnosno početak Francuske revolucije. To se također smatra crtom kada su feudalna društva u najrazvijenijim europskim zemljama, prije svega u Francuskoj, Engleskoj i njemačkim zemljama, počela davati značajniju prednost rastućoj srednjoj klasi ili građanskom staležu nauštrb plemstva. Međutim, jasno je i opće historiografski priznato da se srednji stalež pojavio na povijesnom obzorju Europe znatno ranije, još s pojavom i rastom gradova krajem srednjega vijeka, a da, s druge strane, plemstvo nije odmah nestalo sa svojom društveno-ekonomskom marginalizacijom na početku 19. stoljeća. U hrvatskim zemljama proces oblikovanja građanskih društava u 19. stoljeću »[...] tekao [je] vrlo sporo i neujednačeno, prvenstveno zbog duboko ukorijenjenih ostataka feudalnog društva, koji su se održali sve do početka 20. stoljeća«.¹

Proces postupnog zadobivanja prednosti i konačnog prevladavanja građanstva – djelomice fermentiranog i ubrzanog s pomoću napoleonskih ratova – sastojao se od brojnih pojava među kojima su neke od užeg interesa za temu i sadržaj naše radionice te projekta u cjelini. Općenito uzevši, to su: ideal osobne slobode, društveno-politički liberalizam i njegov pravni poredak, modernizacija i rast kapitalizma, pojava i afirmacija sfere javnosti, razvitak obrazovnog sustava, pokret amaterizma te stvaranje specifične građanske kulture uključujući i glazbu.

Gledajući na stvar iz perspektive pojedinačnosti, sve odgovarajuće pojave koje su se zbivale u civilnoj Hrvatskoj² valja razmatrati unutar šireg ekonomsko-političkog, društveno-kulturnog i legislativnog konteksta Habsburške Monarhije. U nekim su aspektima hrvatske koordinate i odrednice bile jednake, a u drugima specifične i različite od onih u glavnom gradu i/ili u drugim sastavnicama Monar-

¹ Arijana KOLAK BOŠNJAK: Struktura hrvatskog društva u 19. stoljeću i razvoj građanskog društva, u: Vlasta Švogor – Jasna Turkalj (ur.): *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, 2016, 133.

² Ovdje rabim termin »civilna Hrvatska« za cjelokupni teritorij Kraljevina Hrvatske i Kraljevine Slavonije koji je ostao izvan Vojne krajine.

hije. Nadalje, »[n]a procese oblikovanja tako kompleksnog društva u hrvatskim zemljama u 19. stoljeću utjecali su različiti elementi i teritorijalno nejedinstvo hrvatskih zemalja tijekom stoljeća, povijesno nasljeđe, odnos političkih snaga u Europi, utjecaj bečkog i budimpeštanskog središta, stupanj gospodarskog i kulturnog razvitka i dr.«³

Tako, na primjer, u obrazovanju – u koje je uključena i glazba – opći okviri u cijeloj Monarhiji bili su u bliži jozefinskim reformama⁴ iz kasnoga 18. stoljeća, nego teoriji »Bildunga«, tj. obrazovanja kako su ga za njemačke zemlje osmislili Alexander von Humboldt ili, pak, sukladno idejama vajmarskog klasicizma, Goethe i Schiller.⁵ Nadalje, zatvaranje samostana i posljedično opadanje utjecaja Katoličke Crkve krajem 18. stoljeća te državni bankrot Austrije 1811. godine – što je kao posljedicu imalo smanjenje glazbeno-crkvenog obrazovanja i atrofiranje instituta plemićkog »mecenatstva« – širom je otvorilo prostor za laicizirano vodstvo građanstva u odgoju i aktivnostima na području glazbenog izvodilaštva.⁶ Nasuprot tome, dok su za središte Monarhije ideološka okosnica bila »domovinski nastrojena« nastojanja da se ponovno zadobije stara slava koju je namirila slavna osamnaestostoljetna tradicija Mozarta i Haydna – što se može usporediti s onim što je njemački filozof Fichte formulirao 1808. kao »otpor snazi (francuskog) oružja snagom (njemačkog) duha«⁷ – ništa slično takvim motivacijama nije bilo na djelu u hrvatskim povijesnim zemljama. U njima se većina aktivnosti sastojala od nastojanja da se uhvati korak s novim trendovima unutar pokreta za stvaranje »nove stare« moderne ilirske, odnosno južnoslavenske ili hrvatske nacije. Ovaj *status nascendi* novoga građanskog društva u mnogim je aspektima sprječavala politička volja i djelatnosti suprotnoga predznaka što su dolazile iz dvaju najjačih središta Monarhije – Beča i Budimpešte.

U nastojanju da se identificiraju nositelji i uporišta toga procesa jačanja građanskog društva u civilnoj Hrvatskoj valja svakako istaknuti događaje kao što su objava programatskog spisa *Disertatia* Janka Draškovića 1832. godine; uspostava sfere javnosti s početkom objavljivanja dviju novina, *Luna Agramer Zeitschrift* 1826. i službenih *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka* 1835, objiju u Zagrebu; pokret hrvatskog narodnog preporoda u razdoblju 1830-1848; prvi govor na hrvat-

³ Arijana KOLAK BOŠNJAK: Struktura hrvatskog društva u 19. stoljeću i razvoj građanskog društva, 133.

⁴ Usp. Lynne HELLER: Das Konservatorium für Musik in Wien zwischen bürgerlich-adeligem Mäzenatentum und staatlicher Förderung, u: Michael Fend – Michel Noiray (ur.): *Musical Education in Europe (1770-1914). Compositional, Institutional and Political Challenges*, sv. 1, Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005, 206.

⁵ Usp. Matthias TISCHER: 'Musikalische Bildung' – Aspekte einer Idee im deutschsprachigen Raum um 1800, u: Michael Fend – Michel Noiray (ur.): *Musical Education in Europe (1770-1914). Compositional, Institutional and Political Challenges*, sv. 2, Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005, 376-379.

⁶ Usp. L. HELLER: Das Konservatorium für Musik in Wien zwischen bürgerlich-adeligem Mäzenatentum und staatlicher Förderung, 207-208.

⁷ Usp. *ibid.*

skome jeziku Ivana Kukuljevića Sakcinskog 1843. u Hrvatskom saboru; službeno ukinuće kmetstva 1848; izbor i konstituiranje prvog predstavničkog demokratski izabranog sabora 1848; osnivanje političkih stranaka nakon 1861. poslije ukidanja neoapsolutizma; Hrvatsko-ugarska nagodba 1868; izbor prvog nearistokratskog bana (tzv. bana pučanina) Ivana Mažuranića 1873. te mnoge druge.

Građanska glazbena kultura

U povijesnoj znanosti općenito je prihvaćeno da su odlučne komponente u ustanovljenju novoga građanskog društva – osim striktno političkih i gospodarskih aspekata – bile razvitak širokog **obrazovnog sustava** i stvaranje **javne sfere**.⁸ U tom procesu stare statične feudalne strukture postupno su se zamjenjivale dinamičnijom građanskom kulturom, obilježenom drukčijom ideologijom tržišta i elementima poslovnosti. Čini se da je u tome kategorija raspolaganja **slobodnim vremenom** bila od ključne važnosti: umjesto plemstva čije je arbitrarno mišljenje o umjetnostima i glazbenom ukusu u sustavu *ancien régime*a bilo neupitno, sada su bili na redu novi društveni slojevi. Oni su se sastojali od profesora, liječnika, pravnika, visokih činovnika i poduzetnika što su imali glazbene preferencije i umjetničke ukuse stečene obrazovanjem i raznim drugim društvenim praksama. Upravo su ti slojevi sada raspolagali slobodnim vremenom⁹ neophodnim za prisustvovanje javnim izvođenjima glazbe u novim prostorima – koncertnim dvoranama, novim kazalištima i muziciranjima na otvorenom. Ljudi koji su pripadali novim društvenim slojevima bili su nositelji inicijativa i s vremenom su postali nositelji potpora osnivanju glazbenih manifestacija različitih profila u novom društvu. No, u ovome valja upozoriti na neke razlike između austrijskih zemalja i, na primjer, Njemačke: pokret pjevačkih društava, koji se poput »stepskog požara« proširio Europom, konzervativni austrijski državni kancelar Clemens von Meternich 1838. je okarakterizirao kao »otrov iz Njemačke« (*Gift aus Deutschland*), jamačno zbog potencijalnih neželjenih političkih implikacija takvih okupljanja. (U tome je, doduše, s pozicija uskih austrijskih političkih interesa imao pravo, ali su se ovi kosili s novoproklamiranim interesima narodnih pokreta ostalih naroda u Monarhiji.)

Važno je potom naglasiti da su se gotovo sve glazbene pojave u ovoj početnoj fazi temeljile na **amaterizmu** te da su upravo te institucije, »na početku, amaterske u ethosu«¹⁰ predstavljale novu svježu vezu između umjetnosti i društva.¹¹ U civilnoj

⁸ Za dublji uvid u ovaj kompleksni problem vidi: Jürgen HABERMAS: *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Neuauflage, Berlin: Suhrkamp Verlag, 1990.

⁹ Usp. M. TISCHER: 'Musikalische Bildung', 395.

¹⁰ Jeremy DIBBLE: *Learned Societies, Institutions, Associations, and Clubs*, u: Paul Watt – Sarah Collins – Michael Allis (ur.): *The Oxford Handbook of Music and Intellectual Culture in the Nineteenth Century*, Oxford: Oxford University Press, 2020, 214.

¹¹ Usp. M. TISCHER: 'Musikalische Bildung', 395-396.

Hrvatskoj notorni primjer takvoga stava bila je inicijativa, pokretanje i nakon toga cijeli daljnji život zagrebačkog *Musikvereina*, gdje je amaterizam – kako je to formulirao njegov glazbeni povjesničar Ladislav Šaban – ne samo »bio i ostao bitna značajka« nego je i davao Društvu »životnu snagu, žilavost i ustrajanost (sic) u borbi za opstanak«. ¹² Pa iako je taj zagrebački *Musikverein* (od 1852. pod imenom *Društvo prijateljah muzike u Zagrebu*, a 1861. *Hrvatski zemaljski glasbeni zavod*) od 1861. počeo dobivati redovitu novčanu potporu Hrvatskoga sabora, ipak je kao društvo bio bitno oslonjen na amaterizam te je i dalje njegova pedagoška djelatnost, kao i sve ostale, ovisila o novčanoj potpori podupirućeg članstva i donacijama. ¹³

Međutim, pripadnici srednje klase u 19. stoljeću »postali su nositelji građanske kulture koja je bila prilično različita od one plemstva, svećenstva, seljaka, radničke klase i svakako malograđanstva. I bila je to upravo ta relativno mala manjina [5% stanovništva; op. S. T.] koja je potpomagala ono na što se referiramo kao na umjetnost glazbe«. ¹⁴

Još jedna karakteristika od ključne važnosti za građansku glazbenu kulturu bila je institucija **salona**. Salon s glazbenim događanjima jedna je od najkontroverznijih sastavnica glazbene kulture 19. stoljeća. Ova pojava kasnog feudalnog društva i onih građanskih koja su ga slijedila nesumnjivo je izvršila utjecaj na politički, umjetnički i znanstveni život kako u pojedinostima tako i u cjelini. ¹⁵ »Terminus technicus« *salonska glazba* (njem. *Salonmusik*; franc. *musique de salon*) označava specifični glazbeni žanr u kojem valja razlikovati glazbu izvođenu u salonu od glazbe skladane za salon. Ova posljednja poznata je kao *salonska glazba* u užem smislu riječi od 1830-ih do Prvog svjetskog rata, a karakteriziraju je, među ostalim, glazbena standardizacija i društvena funkcionalizacija. ¹⁶ Salon kao izvorno privatna institucija uživao je privilegij tek djelomične dostupnosti, i to na poziv ili preporuku, lebdeći u međuprostoru između privatne i javne sfere, ¹⁷ te je tako idealno materijalizirao ideju tranzicije između dviju sfera – kvazi-aristokratske ekskluzivnosti i egalitarizma građanskog društva. ¹⁸ S druge pak strane, spram salona kao institucije počelo se kritički odnositi već od prve polovice 19. stoljeća i pogotovo kasnije – od E. T. A. Hoffmanna do Franza Liszta i Hippolytea Tainea te drugih.

¹² Ladislav ŠABAN: *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 1982, poglavlje »Amaterizam kao bit Društva«, 32.

¹³ Tako su, na primjer, samo za razdoblje 1860-1872. registrirana ukupno 254 podupiruća člana od kojih se očekivalo da će redovito plaćati godišnju članarinu. Poimenični popis tih članova donosi se u: Agneza SZABO: *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860-1873.*, Zagreb: Filozofski fakultet – Zavod za hrvatsku povijest, 1988, sv. 2, 70-74, analiza tog popisa na str. 76.

¹⁴ J. DIBBLE: *Learned Societies, Institutions, Associations, and Clubs*, 213-214.

¹⁵ Usp. Andreas BALLSTAEDT: *Salonmusik, Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Sachteil, sv. 8, Kassel – Stuttgart – Weimar: Bärenreiter – Metzler, 1998, 855.

¹⁶ Usp. *ibid.*

¹⁷ Usp. M. TISCHER: 'Musikalische Bildung', 396.

¹⁸ Usp. A. BALLSTAEDT: *Salonmusik*, 856.

»Prigovori su se ticali površnosti, manjka obrazovanja i klišeiziranog ponašanja publike koja je postajala sve pasivnijim slušateljem itd. Moguće negativne konotacije također su se pripisivale pretjeranoj fascinaciji virtuoznošću, predstavljanju isključivo manualne spretnosti i fetišizmu znamenitih umjetničkih imena.«¹⁹

Proces institucionalizacije

Temeljna ideja ovog projekta (i ove radionice) formulirana je kao institucionalizacija moderne građanske glazbene kulture tijekom dugog 19. stoljeća u civilnoj Hrvatskoj i širem kontekstu koji je okružuje. (Vojna je krajina problemski krug i tema za sebe.) Taj se proces zbivao istodobno sinkronijski i dijakronijski, odnosno pojave u raznim područjima glazbenih aktivnosti razvijale su se simultano, a svaka je od njih imala zasebnu dinamiku svojeg ostvarenja. Tako su putanje pojedinačnih inicijativa – jednom kada su stupile u javnu sferu – imale vrlo različite sudbine. Neke su od njih bile kratkotrajne lijepo i plemenite zamisli što su živjele nekoliko mjeseci ili godinu-dvije (na primjer, *Gesellschaft der Musikfreunde* u Osijeku 1830. godine). Druge su pustile dublje korijenje i u konačnici se razvile u respektabilne institucije, katkada od regionalnog, pa sve do nacionalnog dometa i značenja (na primjer, *Musikverein* u Zagrebu te kazališta u Zagrebu, Rijeci, Varaždinu i Osijeku). Pa ipak, nakon osnutka samo je njihov mali broj bio sposoban preživjeti bez izvanjske financijske potpore, bez obzira na to koliko je bila snažna početna amaterska gorljivost njihovih začetnika. Ta je podrška varirala od privatnog mecenatstva sve do lokalne administrativne ili čak državne potpore. Ona je trajala različito – mjesecima, godinama ili čak desetljećima, katkada djelomice ili katkada za vrijeme cijeloga njihova postojanja. Jedan od glavnih zadataka u djelatnostima projekta jest identificirati takve institucije, pokušati naći dokaze o njihovu nastanku i specifičnim putanjama razvitka svake pojedine institucije te ih napokon mapirati pokazujući gustoću njihove rasprostranjenosti i dinamiku njihova postojanja, kao i cijeloga procesa institucionalizacije kao takvoga.

Evo osnovne faktografije o relevantnim ustanovama i područjima koja su se dosad istražila ili koja će se istražiti u okvirima ovoga projekta.

¹⁹ Stanislav TUKSAR: »The Darker Side of the Moon«?: Zagreb Salon Music in the Second Half of the 19th Century, priopćenje čitano na znanstvenom skupu u Bukureštu 2019. godine: »The reproaches referred to the superficiality, lack of education, and clichéd behavior of the audiences who became more and more passive listeners, etc. Possibly negative connotations were also attributed to the exaggerated fascination with virtuosity, the presentation of purely manual facilities and the fetishism of famous artistic names.«

I. Opće kulturne ustanove u civilnoj Hrvatskoj

Tek su se tijekom druge polovice 19. stoljeća pojavile dvije temeljne **opće kulturne ustanove** koje su bile bitno vezane uz sfere znanosti i umjetnosti: **Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti**, utemeljena 1861. i odobrena 1866. te moderno **Sveučilište**, utemeljeno 1874. godine, obje u Zagrebu. Ni jedna ni druga ustanova nisu u svojim djelatnostima praktički obuhvaćale područje glazbe sve do 20. stoljeća: Akademija je osnovala svoj Umjetnički razred (koji je uključivao i glazbu) tek 1919. godine, a Sveučilište je tečajeve povijesti glazbe uključilo u svoje aktivnosti tek od 1930. godine nadalje;²⁰ Fakultet za glazbu pod nazivom Muzička akademija pridružio se Sveučilištu tek 1977. godine nakon 56 godina samostalne djelatnosti. Treća među općim kulturnim ustanovama, **Matica hrvatska**, osnovana je još prije, 1842. godine, ali ni ona u počecima svojega djelovanja nije uključivala glazbu. Međutim, na kraju 19. stoljeća započela je u svoju uredničku agendu uključivati i publikacije s područja glazbe (partiture i knjige o povijesti glazbe).²¹ Inače, »[k]ada bi kulturna društva usporedili s obrazovnom piramidom Matica hrvatska bi u toj piramidi dobila poziciju gimnazija, dakle zauzela bi središnje mjesto unutar kulturne piramide, jer je ta kulturna ustanova bila jezgra književnog i kulturnog djelovanja u Hrvatskoj tijekom cijele druge polovice 19. stoljeća«.²²

II. Glazbene ustanove u civilnoj Hrvatskoj

Koncentrirajući se ovdje na ustanove kojih su cilj i djelatnosti bili isključivo glazbenog karaktera i dometa, moguće je grupirati ih u pet većih područja: 1) glazbena društva (*Musikverein* i sl.), 2) glazbene škole, 3) glazbena kazališta, 4) pjevačka društva, 5) instrumentalni ansambli. Međutim, kako su dosadašnja istraživanja u svim tim područjima manje-više nepotpuna, a time je i naše znanje o njima ograničeno i parcijalno, ovdje je stoga moguće naznačiti samo opći pregled najvažnijih ustanova bez pretenzija za nekim sveobuhvatnim uvidom u tu problematiku.

1. Glazbena društva

Glazbena društva bijahu među najvažnijim stavkama procesa institucionalizacije na području umjetničke glazbe. Glazbena društva kao grupe glazbenika i

²⁰ Usp. Stanislav TUKSAR: Glazba i muzikologija, u: Mirjana Polić-Bobić (ur.): *Sveučilište u Zagrebu 350 godina – 1669.-2019.*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2019, 435-438.

²¹ Usp. Stanislav TUKSAR: Opseg, karakter i značenje izdanja Matice hrvatske na području glazbe, u: Damir Barbarić – Stjepan Damjanović (ur.): *Skrb za duh nacije. Prilozi za povijest nakladništva Matice hrvatske*, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 205-233.

²² Dinko ŽUPAN: Kulturni i intelektualni razvoj u Hrvatskoj u »dugom« 19. stoljeću, u: Vlasta Švoger – Jasna Turkalj (ur.): *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, 2016, 294.

ljubitelja glazbe koji se sastaju da bi unaprjeđivali izvođenje, popularizaciju i proučavanje glazbe pripadaju gotovo isključivo novim akvizicijama u javnoj sferi kulturnog života građanskog društva. Isprva su osnivana u nekoliko gradova, pa čak i gradića, kao što su Križevci (1813), Zagreb (*Societas Filharmonica Zagrabienensis*, poznat uglavnom kao *Musikverein*, 1827. i *Narodno ilirskoga skladnoglasja društvo*, 1839), Rijeka (*Istituto filarmonico*, 1827), Varaždin (*Musikverein*, 1828), Osijek (*Gesellschaft der Musikfreunde*, 1830), Krk (*Società filarmonica*, 1836), Petrinja u Vojnoj krajini (*Musikverein*, 1841) itd.²³ Gotovo sva navedena društva uključivala su u svoju primarnu djelatnost i glazbene škole, od kojih neke i s vlastitim prethodnim povijestima. I neglazbeni opći povjesničari ističu da »[o]sim kulturnih institucija koje su se bavile izdavanjem knjiga veliki doprinos obogaćivanju kulturnog života u Hrvatskoj dala su glazbena društva.«²⁴

2. Glazbene škole

Glazba se podučavala u hrvatskim povijesnim zemljama unutar crkvenih institucija još od srednjega vijeka u obliku pjevačkih škola (*scholae cantorum*),²⁵ no prve necrkvene glazbene škole ustanovile su se tek krajem 18. i početkom 19. stoljeća unutar tzv. *Normal-schule* u širim okvirima općeg sustava školovanja u Habsburškoj Monarhiji (na primjer, u Zagrebu 1788. i Rijeci 1789),²⁶ ili kao specijalizirane samostalne glazbene škole (Karlovac, 1804) ili kao dijelovi glazbenih društava (Varaždin, 1827; Zagreb, 1829; Osijek, 1830; Donji Miholjac, 1834). Prvi su se tečajevi sastojali od satova pjevanja, poduke nekih instrumenata (klavikord, portativne orgulje, neka gudaća i puhaća glazbala) i, vjerojatno, pružanja znanja o elementarnoj teoriji glazbe. U daljnjem tijeku 19. stoljeća u drugim su se gradskim središtima osnivale druge nove glazbene škole.

U pogledu utjecaja na kasniji razvitak glazbenog školovanja u civilnoj Hrvatskoj od daleko je najveće važnosti bila glazbena škola zagrebačkog *Musikvereina*, koja jedina bilježi kontinuiranu djelatnost u posljednjih 195 godina. Iz te glazbene škole prvo je 1916. proizašao Konzervatorij, a potom i 1921. Muzička akademija.

²³ Usp. Josip ANDREIS: *Music in Croatia*, 2. izd., Zagreb: Institute of Musicology – Academy of Music, 1982, 122.

²⁴ D. ŽUPAN: Kulturni i intelektualni razvoj u Hrvatskoj u »dugom« 19. stoljeću, 296.

²⁵ Usp. J. ANDREIS: *Music in Croatia*, 21; Stanislav TUKSAR: Glazbena kultura Zagreba, Dubrovnika, Zadra, Šibenika, Splita i drugih hrvatskih gradova, u: Franjo Šanjek (ur.): *Povijest Hrvata. Srednji vijek*, Zagreb: Školska knjiga, 2003, 481-483.

²⁶ Usp. J. ANDREIS: *Music in Croatia*, 113. Najnovije istraživanje na tom području objavljeno je u: Vjera KATALINIĆ: Vatroslav Lisinski i njegovi suvremenici u mreži glazbenih institucija, u: Stanislav Tuksar – Vjera Katalinić – Petra Babić – Sara Ries (ur.), *Glazba, umjetnosti i politika: revolucije i restauracije u Europi i Hrvatskoj 1815.-1860. Uz 200. obljetnicu rođenja Vatroslava Lisinskog i 160. obljetnicu smrti bana Josipa Jelačića*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za povijest hrvatske glazbe – Hrvatsko muzikološko društvo, 2021, 27-32.

3. Glazbena kazališta

Ovaj tip javne prezentacije glazbe najplastičnije ilustrira što znači ideja pomaka i prijelaza iz privatnog, često amaterskog poduzetništva u društvene, odnosno politički ustanovljene službene državne ili gradske ustanove. Nekoliko glavnih gradova u civilnoj Hrvatskoj ima pretpovijest gostovanja stranih putujućih družina što seže do u 18. stoljeće:

– **Kazalište u Rijeci.**²⁷ Rijeka je bila prvi grad u civilnoj Hrvatskoj koji je sagradio građevinu namijenjenu kazališnim izvedbama uključujući i one glazbene; bilo je to tzv. Bonovo kazalište, sagrađeno 1765. godine; nadalje, godine 1805. sagrađeno je tzv. Adamićevo kazalište, koje se 1845. pretvorilo u Gradsko kazalište; potom je 1883. sagrađena impresivna zgrada po nacrtima bečkih arhitekata Helmera i Fellnera, tzv. Teatro comunale, u kojoj je napokon 1945. utemeljen stalni kazališni ansambl (naime, do 1945, tijekom gotovo punih dvaju stoljeća, u Rijeci su se održavala samo gostovanja stranih, mahom talijanskih kazališnih družina uključujući operne).

– **Kazalište u Zagrebu.** Operne i druge gostujuće priredbe tipa stagione organizirale su se u Zagrebu od 1797. do 1834. u plemićkoj zgradi na Gornjem gradu adaptiranoj za izvođenje scenskih djela (tzv. Amadejevo kazalište); slijedilo je u razdoblju od 1834. do 1895. tzv. Stankovićevo kazalište u privatnom vlasništvu, također na Gornjem gradu, koje je 1852. preuzela država, a koje će u konačnici biti institucionalizirano kao Hrvatsko narodno kazalište s dramskim repertoarom od 1860. i stalnom operom od 1870. godine;²⁸ novu zgradu podignutu 1895. također su projektirali bečki arhitekti Helmer i Fellner.²⁹

– **Kazalište u Varaždinu.**³⁰ Kazališne priredbe organizirane su u Varaždinu između 1788. i 1873. i u privatnim i u javnim prostorima; 1873. izgrađena je prva kazališna zgrada od čvrstog materijala kao treća u civilnoj Hrvatskoj koju je projektirao Helmer; stalno gradsko kazalište kao ustanova utemeljeno je 1915. godine, a uključivalo je dramski i operni ansambl.

²⁷ Za kazalište u Rijeci općenito vidi: Nikola BATUŠIĆ: *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb: Školska knjiga, 1978, poglavlje »Kazalište od Hrvatskog narodnog preporoda do Stjepana Miletića – Rijeka«, 300-301.

²⁸ Usp. Vjera KATALINIĆ: Težnje i prepreke institucionalizaciji nacionalne opere u Zagrebu 1860-ih godina, u: Amra Bosnić – Naida Hukić – Nerma Hodžić Mulabegović (ur.): *11. međunarodni simpozij »Muzika u društvu«. Muzika – Nacija – Identitet*, Sarajevo: Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, 2020; Nikola BATUŠIĆ (ur.): *Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, 1840-1860-1992*, Zagreb: HNK – Školska knjiga, 1992.

²⁹ Usp. Stanislav TUKSAR: *A Clinch of Music, Theatre and Politics: the 1895 Fellner-Helmer Building of the Croatian National Theatre in Zagreb*, priopćenje čitano na znanstvenom skupu u Cluj-Napoca 2019. godine.

³⁰ Za kazalište u Varaždinu općenito vidi: Nikola BATUŠIĆ: *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb: Školska knjiga, 1978, poglavlje »Kazalište od Hrvatskog narodnog preporoda do Stjepana Miletića – Varaždin«, 316-320.

– **Kazalište u Osijeku.** Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku osnovano je 1907. godine, a od početka je uključivalo i operne priredbe; prije toga se u kazališne svrhe rabila zgrada Casina izgrađena 1865. godine. Postoji dokumentacija o tome da su se govorni komadi i tzv. spjevoigre (*Singspiel*) u Osijeku davali od 1750, a da je prva opera bila izvedena 1825. godine.³¹

4. Pjevačka društva

Pjevačka društva spadala su u one specifične organizirane oblike muziciranja što ih je uvela i prakticirala srednja klasa u mladim europskim građanskim društvima. Potekla iz tzv. *Liedertafel* pokreta nastalog u njemačkim zemljama u vrijeme Napoleonskih ratova početkom 19. stoljeća, kultura pjevačkih društava uskoro se proširila diljem Europe, osobito među srednjoeuropskim slavenskim nacijama.

Prvo pjevačko društvo osnovano u civilnoj Hrvatskoj bilo je »Zora« u Karlovcu 1858. godine, a slijedilo ga je vrlo važno pjevačko društvo »Kolo« u Zagrebu 1862. godine.³² Uskoro, tijekom post-neoapsolutizma i u opuštenijem društvenom ozračju, osnovan je niz drugih pjevačkih društava, tako da je 1875. zaživio i Hrvatski pjevački savez, koji je isprva okupljao pjevačka društva iz Karlovca, Siska, Petrinje, Križevaca, Gline, Đurđevca, Velike Gorice, Slavenskog Broda i Kostajnice.³³ Do 1910. u tom pjevačkom savezu okupila su se 53 društva na području civilne Hrvatske i Slavonije s više od tisuću članova. Uz svoju primarnu glazbenu funkciju ona su svojim društveno-psihološkim momentom djelovala i kao neka vrsta »sigurnosnog ventila«, odnosno psihološkog oduška tijekom razdoblja germanške/austrijske i mađarske društveno-političke opresije, analogno situaciji u njemačkim zemljama za Napoleonskih ratova. Konkretno, na primjeru Zagreba kao glavnog i najvećeg grada u Hrvatskoj, povjesničarka Mirjana Gross ustvrdila je: »Različiti politički i društveni interesi pojavili su se i u pjevačkim društvima. Okupljanje svih zagrebačkih pjevača u 'Kolu' i tako stvaranje kvalitetnog velikog zbora nije bilo moguće. Možda je razlog tome što je 'Kolo' bilo udruženje mladih intelektualaca 'štrosmajerovskog' usmjerenja. Tako su se pojavili sveučilišni pjevački zbor, zacijelo uglavnom pravaških studenata, zbor trgovačkog društva 'Merkur', zbor tipografskog društva 'Sloga' i zbor Zagrebačkog radničkog društva.«³⁴

³¹ Usp. Gordana GOJKOVIĆ: *Njemački muzički teatar u Osijeku 1825.-1907.*, Osijek: Hrvatsko narodno kazalište, 1997, 8-10. Za kazalište u Osijeku općenito vidi: Nikola BATUŠIĆ: *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb: Školska knjiga, 1978, poglavlje »Kazalište od Hrvatskog narodnog preporoda do Stjepana Miletića – Osijek«, 321-324; Antonija BOGNER-ŠABAN (ur.): *Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku – 100 godina*, Osijek: Hrvatsko narodno kazalište, 2007.

³² Usp. J. ANDREIS: *Music in Croatia*, 160; Lovro ŽUPANOVIĆ: *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb: Školska knjiga, 1980, 258-259; Antun GOGLIA: *Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« u Zagrebu, Spomenica povodom 80-godišnjice društva: 1862-1842*, Zagreb: Tiskara Dragutin Beker, [1942].

³³ Usp. ***: *Hrvatski pjevački savez, Leksikon jugoslavenske muzike*, sv. 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 353.

³⁴ Mirjana GROSS – Agneza SZABO: *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*, Zagreb: Globus nakladni zavod, 1992, 541.

5. Instrumentalni ansambli

Instrumentalni ansambli manje su istraženo područje izvođačkih aktivnosti u 19. stoljeću u civilnoj Hrvatskoj.³⁵ Postojali su povremeni, *ad hoc* okupljeni sastavi svirača koji se gotovo nikada nisu razvili u ustanove ili institucije (na primjer, provizorni gradski orkestar od 13 svirača u Adamićevoj Rijeci). Isti je slučaj s orkestralnim ansamblom koji je okupljao glazbenike iz opere, vojne svirače i članove *Musikvereina* u Zagrebu za tzv. *quodlibet* koncerte, što ih je organizirao i kojima je dirigirao Ivan Zajc nakon dolaska u Zagreb od 1871. nadalje. Međutim, te će se inicijative transformirati u instituciju tek 1920. godine pod imenom *Zagrebačke filharmonije* (u 1919. u začetcima još pod nazivom *Filharmonija kazališnog orkestra*).³⁶ Isti je slučaj bio i s gudačim kvartetima: službeno registrirani *Zagrebački kvartet* (koji postoji i danas) također je osnovan 1919. godine³⁷ nakon više desetljeća neformalnih, privatno organiziranih izvođenja gudačkih kvarteta i drugih oblika komorne glazbe.³⁸

Zaključci

Pojava i rast kulturnih i glazbenih ustanova u civilnoj Hrvatskoj u 19. stoljeću bili su usko povezani s procesom sveopće iako umjerene društvene modernizacije,³⁹ koja se na području umjetničke glazbe može prepoznati u raznim pojavama: diseminaciji i demokratizaciji glazbenog odgoja i obrazovanja, stvaranju publike, ustanovljenju novih repertoara, oformljenju građanskih salona, stvaranju zbirki glazbenih artefakata, prije svega notnih materijala, i sl. Modernizacija je također značila društveno unaprjeđenje pojedinih segmenata glazbene i opće kulture: postupno prevladavanje hrvatskog jezika u javnoj uporabi, širi pristup javnim glazbenim izvedbama, porast kvalitete u izvođenju glazbe, nametanje proizvoda visoke kulture i razvijanje odgovarajućeg ukusa, promociju proizvoda tada suvremene

³⁵ Dosad najopsežniji historiografski radovi na tom području su: Antun GOGLIA: *Deset godišta komorne glazbe 1897-1906*, Zagreb: Odbor za unapređivanje komorne glazbe u Zagrebu, 1907; Antun GOGLIA: *Komorna muzika u Zagrebu*, Zagreb: Nadbiskupska tiskara, 1930; Antun GOGLIA: *Orkestralna muzika u Zagrebu*, Zagreb: Nadbiskupska tiskara, 1935.

³⁶ Za novije istraživanje o počecima Zagrebačke filharmonije vidi: Domagoj MARIĆ: Osnutak Zagrebačke filharmonije 1920. godine, njezini prapočetci i prve godine rada, *Arti musices*, 53 (2022) 1, 3-38.

³⁷ Usp. ***: Zagrebački kvartet, *Leksikon jugoslavenske muzike*, sv. 2, 545-546; Borko ŠPOLJARIĆ (ur.): *Zagrebački kvartet – 100 godina*, Zagreb: Leykam international, 2019.

³⁸ Najnovije istraživanje na području komorne glazbe u Zagrebu u 19. stoljeću i početkom 20. stoljeća predstavljeno je 2021. godine na međunarodnom znanstvenom skupu u Lucci: Vjera KATALINIĆ: »Die edelste und künstlerische aller Kunstformen«: The Committee for the Promotion of Chamber Music – A Fin-de-siècle Initiative in Zagreb, u: François de Médicis – Catrina Flint (ur.): *Chamber Music 1850-1918*, Brepols, u tisku.

³⁹ Usp. Mirjana GROSS: *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb: Globus – Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest, 1985, osobito poglavlja: »Problemi istraživanja i stanje izvora«, 5-8, »Utemeljenje modernog školstva«, 275-324; »Prema građanskoj kulturi«, 401-433.

umjetnosti, isticanje nacionalne ideologije te etniciteta, lokalnih dijalekata i historizma itd.⁴⁰ To se sve zbivalo istodobno sinkronijski i dijakronijski u povijesno složenim, ponekad zamršenim i kontroverznim prilikama.

BIBLIOGRAFIJA:

- ***: Hrvatski pjevački savez, *Leksikon jugoslavenske muzike*, sv. 1, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984, 353-354.
- ***: Zagrebački kvartet, *Leksikon jugoslavenske muzike*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984, 545-546.
- ANDREIS, Josip: *Music in Croatia*, 2. izd., Zagreb: Institute of Musicology – Academy of Music, 1982.
- BALLSTAEDT, Andreas: *Salonmusik, Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Sachteil, sv. 8, Kassel etc. – Stuttgart – Weimar: Bärenreiter – Metzler, 1998, st. 854-867.
- BATUŠIĆ, Nikola: *Povijest hrvatskoga kazališta*, Zagreb: Školska knjiga, 1978.
- BATUŠIĆ, Nikola (ur.): *Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, 1840-1860-1992*, Zagreb: HNK – Školska knjiga, 1992.
- BOGNER-ŠABAN, Antonija (ur.): *Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku – 100 godina*, Osijek: Hrvatsko narodno kazalište, 2007.
- DIBBLE, Jeremy: *Learned Societies, Institutions, Associations, and Clubs*, u: Paul Watt – Sarah Collins – Michael Allis (ur.): *The Oxford Handbook of Music and Intellectual Culture in the Nineteenth Century*, Oxford: Oxford University Press, 2020, 209-226.
- GOGLIA, Antun: *Deset godišta komorne glazbe 1897-1906*, Zagreb: Odbor za unapređivanje komorne glazbe u Zagrebu, 1907.
- GOGLIA, Antun: *Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« u Zagrebu, Spomenica povodom 80-godišnjice društva: 1862-1842*, Zagreb: Tiskara Dragutin Beker, [1942].
- GOGLIA, Antun: *Komorna muzika u Zagrebu*, Zagreb: Nadbiskupska tiskara, 1930.
- GOGLIA, Antun: *Orkestralna muzika u Zagrebu*, Zagreb: Nadbiskupska tiskara, 1935.
- GOJKOVIĆ, Gordana: *Njemački muzički teatar u Osijeku 1825.-1907.*, Osijek: Hrvatsko narodno kazalište, 1997.
- GROSS, Mirjana: *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb: Globus – Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za hrvatsku povijest, 1985.
- GROSS, Mirjana – SZABO, Agneza: *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*, Zagreb: Globus nakladni zavod, 1992.
- HABERMAS, Jürgen: *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Neuaufgabe, Berlin: Suhrkamp Verlag, 1990.

⁴⁰ O nekim aspektima ove problematike u okvirima suvremenih socioloških i kulturnoantropoloških teorija Michaela Murphyja, Johna Hutchinsona, Ernesta Gellnera i Anthonyja D. Smitha primijenjenih na prilike u Hrvatskoj u 19. stoljeću vidi: Stanislav TUKSAR: *Ideja nacionalnog u glazbi i njezin razvitak u hrvatskoj glazbenoj kulturi 19. stoljeća*, u: Stanislav Tuksar – Kristina Milković – Petra Babić (ur.): *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnost)*, Zagreb, Hrvatsko muzikološko društvo, 2018, 74-76.

- HELLER, Lynne: Das Konservatorium für Musik in Wien zwischen bürgerlich-adeligem Mäzenatentum und staatlicher Förderung, u: Michael Fend – Michel Noiray (ur.): *Musical Education in Europe (1770-1914). Compositional, Institutional and Political Challenges*, sv. 1, Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005, 205-228.
- KATALINIĆ, Vjera: Vatroslav Lisinski i njegovi suvremenici u mreži glazbenih institucija, u: Stanislav Tuksar – Vjera Katalinić – Petra Babić – Sara Ries (ur.): *Glazba, umjetnosti i politika: revolucije i restauracije u Europi i Hrvatskoj 1815.-1860. Uz 200. obljetnicu rođenja Vatroslava Lisinskog i 160. obljetnicu smrti bana Josipa Jelačića*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odsjek za povijest hrvatske glazbe – Hrvatsko muzikološko društvo, 2021, 25-44.
- KATALINIĆ, Vjera: Težnje i prepreke institucionalizaciji nacionalne opere u Zagrebu 1860-ih godina, u: Amra Bosnić – Naida Hukić – Nerma Hodžić Mulabegović (ur.): *11. međunarodni simpozij »Muzika u društvu«*. Muzika – Nacija – Identitet, Sarajevo: Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, 2020, 391-426.
- KATALINIĆ, Vjera: »Die edelste und künstlerische aller Kunstformen«: The Committee for the Promotion of Chamber Music – A Fin-de-siècle Initiative in Zagreb, u: François de Médicis – Catrina Flint (ur.): *Chamber Music 1850-1918*, Brepols, u tisku.
- KOLAK BOŠNJAK, Arijana: Struktura hrvatskog društva u 19. stoljeću i razvoj građanskog društva, u: Vlasta Švogor – Jasna Turkalj (ur.): *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, 2016, 133-150.
- MARIĆ, Domagoj: Osnutak Zagrebačke filharmonije 1920. godine, njezini prapočetci i prve godine rada, *Arti musices*, 53 (2022) 1, 3-38.
- SZABO, Agneza: *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860-1873.*, sv. 2, Zagreb: Filozofski fakultet – Zavod za hrvatsku povijest, 1988.
- ŠABAN, Ladislav: *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*, Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 1982.
- ŠPOLJARIĆ, Borko (ur.): *Zagrebački kvartet – 100 godina*, Zagreb: Leykam international, 2019.
- TISCHER, Matthias: 'Musikalische Bildung' – Aspekte einer Idee im deutschsprachigen Raum um 1800, u: Michael Fend – Michel Noiray (ur.): *Musical Education in Europe (1770-1914). Compositional, Institutional and Political Challenges*, sv. 2, Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2005, 375-398.
- TUKSAR, Stanislav: Glazbena kultura Zagreba, Dubrovnika, Zadra, Šibenika, Splita i drugih hrvatskih gradova, u: Franjo Šanjek (ur.): *Povijest Hrvata. Srednji vijek*, Zagreb: Školska knjiga, 2003, 480-486.
- TUKSAR, Stanislav: Ideja nacionalnog u glazbi i njezin razvitak u hrvatskoj glazbenoj kulturi 19. stoljeća, u: Stanislav Tuksar – Kristina Milković – Petra Babić (ur.): *Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti (glazba, likovne umjetnosti, književnost)*, Zagreb, Hrvatsko muzikološko društvo, 2018, 65-78.
- TUKSAR, Stanislav: Glazba i muzikologija, u: Mirjana Polić-Bobić (ur.): *Sveučilište u Zagrebu 350 godina – 1669.-2019.*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2019, 434-438.
- TUKSAR, Stanislav: Opseg, karakter i značenje izdanja Matice hrvatske na području glazbe, u: Damir Barbarić – Stjepan Damjanović (ur.): *Skrb za duh nacije. Prilozi za povijest nakladništva Matice hrvatske*, Zagreb: Matica hrvatska, 2019, 205-233.

ŽUPAN, Dinko: Kulturni i intelektualni razvoj u Hrvatskoj u »dugom« 19. stoljeću, u: Vlasta Švoger – Jasna Turkalj (ur.): *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u »dugom« 19. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska, 2016, 273-308.

ŽUPANOVIĆ, Lovro: *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb: Školska knjiga, 1980.

Summary

INSTITUTIONALIZATION OF MODERN BOURGEOIS MUSIC CULTURE IN 19TH-CENTURY CIVIL CROATIA

The article presents introductory considerations for the project »Institutionalization of Modern Bourgeois Music Culture in 19th-century Civil Croatia and Military Border«, supported by the Croatian Science Foundation, project No. IP-2020-02-4277, as presented at the project Workshop held in Zagreb on 7 October 2022. Firstly, fundamental notions and terms such as »bourgeois society«, »bourgeois musical culture« and the »process of institutionalization« are discussed. Then a review of relevant institutions and areas of research is given with a specific focus on music institutions in civil Croatia. It is stated that the institutions whose aims and activities were exclusively musical in character and scope can be articulated in five larger groups: 1) music societies; 2) music schools; 3) music theatres; 4) singing clubs (societies); 5) instrumental ensembles. It is concluded that the emergence and rise of cultural and musical institutions in 19th-century civil Croatia was closely connected with the process of an overall but still modest social modernization; in the area of art music it was manifested, among other phenomena, in the dissemination and democratization of music education, forming of the new middle class audiences, establishing of bourgeois salons, broader access to public performances, the increase of quality in presenting music, development of corresponding taste, promotion of contemporary art music products, etc. In terms of time it occurred both synchronically and diachronically in historically complex and sometimes intricate and controversial general socio-political circumstances.